

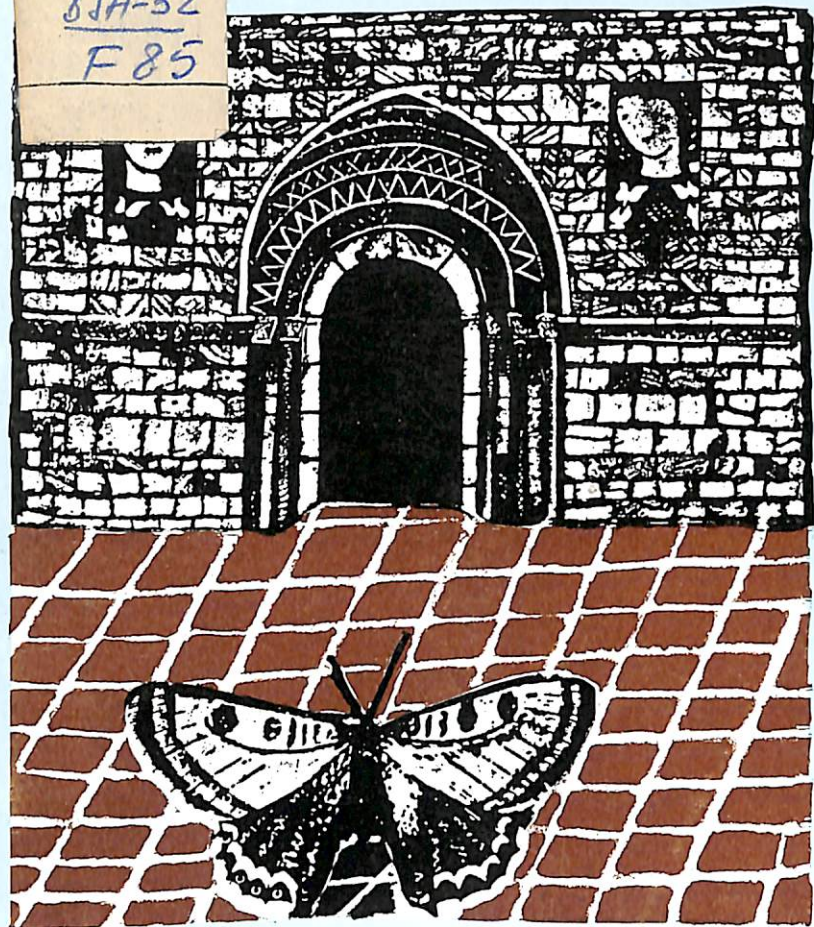
Naim Frashëri

KATER STINET

BIBLIOTEKA

85H-32

F85



albin

81H-32

1185

Naim Frashëri
KATER STINET

NAIM FRASHERI

Katër stinët

Përktheu nga turqishtja
Vexhi Buharaja



Albinform
1995

„KATËR STINËT” * DHE FILLIMET ROMANTIKE TË NAIMIT

I

Veprat e para që shkroi dhe botoi Naimi në gjuhë të huaj, ndonëse për nga vlera dhe rol i që luajtën nuk hyjnë në krijimtarinë e tij madhore, prapë ato kanë rëndësinë e tyre jo vetëm si pikënisje në veprimtarinë letrare të poetit tonë, por dhe si krijime që i shërbejnë njohjes së atyre premiseve e faktorëve të cilat çuan në formimin ideo-artistik të Naimit, që njohim sot.

Dihet se Naimi është një prej përfaqësuesve më të shquar të romantizmit shqiptar dhe nga kjo pikëpamje ia vlen të dimë se cilat qenë interesat dhe ndikimet e hershme tek ai, nga ç’burime u ushqye në fillimet e veta letrare.

Është i njohur fakti se Naimi, në fillim, nuk u prezantua si poet romantik. Në hapat

*) Novela „Katër stinët” gjendet në origjinal në Bibliotekën Kombëtare, me nr. skedari 154-V.20, M. Neim: Fusuli erbea — Istamboll 1300, turqisht, f. 127.

e para, ai u dha pas poezisë klasike persiane, u dashurua me veprat e Sadiut dhe Hafizit, shkroi qindra vjersha persisht dhe duke ndjekur traditën e letërsisë persiane, modellet e poetëve të preferuar, shkroi dhe botoi vëllimin poetik „Ëndërrimet” (Tehajjulât). Por më vonë, ai nuk ndoqi këtë rrugë dhe nuk kish si ta ndiqte. Fryma dhe mjetet tradicionale të poezisë klasike persiane dhe turko-arabe nuk i përgjigjeshin kërkesave të reja historike, nevojave të lëvizjes kombëtare që Naimi filloi me kohë t'i ndjejë e t'i kuptojë.

Në Zosimea ai kish mësuar gjuhën dhe letërsinë frënge, ish njohur me historinë e e Francës, kish lexuar veprat e Rusoit dhe të Volterit. Naimi, pra, u ushqye me idetë e revolucionit borgjez dhe këto ide s'kish si të mos sillnin ndryshime në botëkuptimin e tij përgjithësisht dhe të koncepteve estetike në veçanti. Por këto ide me siguri do të kishin mbetur në kufijt e entuziazmit djaloshar edhe te Naimi, në qoftë se ai nuk do të ishte lidhur ngushtë me lëvizjen kombëtare të vendit të tij.

Hovi dhe organizimi që mori lëvizja jonë kombëtare pas ngjarjeve të Lidhjes së Prizrenit çelën para poetit tonë horizonte të pakufishme pune dhe lufte, i dhanë një përmbajtje konkrete botëkuptimit të tij.

S'ka dyshim që botëkuptimi i përparuar që përfutuan idetë e revolucionit frëng te poeti ynë dhe militizmi nga ana e tij në lëvizjen kombëtare, qenë faktorët kryesorë që e bënë

Naimin të përqafojë një drejtim të shëndoshë letrar, siç ish romantizmi përparimtar.

Romantizmi në Evropë, në kohën kur e përqafoi Naimi, nuk ishte më në lulëzim, përkundrazi. Por dihet, për arsye historitke, se ai erdhi vonë në disa letërsi, siç ndodhi me letërsitë e vendeve të robëruara ose të prapambetura. Një fenomen i tillë ngjau edhe në letërsinë tonë dhe një aspekt të saj paraqet krijimtaria e Naimit.

Është e kuptueshme që Naimi, për kohën kur hyri në letërsi dhe për detyrat që kish para lëvizjes kombëtare, nuk mund të përqafonte klasicizmin, një drejtim letrar i kapërcyer i një shoqërie që po largohej nga skena e historisë, po as realizimin, që me parimet e veta kërkonte zbulimin e kontradiktave shoqërore dhe paraqitjen me vërtetësi të jetës. Në kushtet e shoqërisë së atëhershme shqiptare dhe të nivelit të letërsisë shqipe, romantizmi, ishte ndoshta i vetmi drejtim letrar që i përgjigjej nevojave imperative, për ta vënë letërsinë në shërbim të luftës çlirimtare.

Për këtë arsye na duket se paraqet mjaft intetres hulumtimi i atyre elementeve e premisave në krijimtarinë e Naimit që e pregatitën poetin tonë si romantik. Marrë nga kjo pikëpamje, novela „Katër stinët”, është një moment mjaft kuptim plotë.

Kalimi në pozitë e romantizmit përbën te një hap mjaft të rëndësishëm për Naimin po të kemi parasysh se ç'përfaqësonte perandoria mesjetare turke. Poeti ynë jetonte në një vend, ku ishin në fuqi obskurantizmi dhe

injanca, fanatizma e dhuna, ku jeta qe vënë nën zgjedhën e një sistemi feudalo-ush-tarak dhe feja e kleri kishin robëruar tërë sferat mendore e shpirtërore të njeriut. Nje-riu dhe jeta e tij shoqërore, bota e brendsh-me qenë krejt të huaja për letërsinë. Prandaj, ta drejtoje vëmendjen nga njeriu dhe shoqë-ria njerëzore, të çmoje botën e tij të bren-dshme, ndjenjat dhe mendimet, ta shikoje lumturinë e njeriut mbi tokë, të ngriheshe kundër asketizmit dhe të hymnizoje natyrën, ishte vetvetiu një reagim i hapur ndaj ideo-logjisë sunduese, ndaj letërsisë zyrtare dhe dogmave myslimane.

Përpjekjet e Naimit për ta bërë krijim-tarinë pasqyrë të jetës ishin pjesë e luftës së inteligjencies përparimtare në perandorinë turke kundër reaksionit feudalo-klerikal.

Ndryshimet ekonomike e shoqërore që ndodhën gjatë viteve të reformave të Tanzi-matit (1830-1870) sollën pasoja të rëndësish-me edhe në letërsi. Pikërisht nga kjo kohë, lind dhe zhvillohet letërsia borgjeze turke. Shkrimtarët e brezit të ri si Shinasiu, Zija Pasha, Ahmet Mitati etj. luftuan me ithtarët e kulturës feudale dhe epigonët e poezisë klerikale, zhvilluan një veprimtari të gjerë iluministe. Në kundërshtim me letërsinë e mëparshme, këta i vunë vetes për detyrë ta lidhin letërsinë me jetën reale, t'i kushtojnë vëmendje njeriut dhe problemeve të rëndë-sishme që shqetësonin kohën e tyre. Këto përpjekje gjetën pasqyrim jo vetëm në bren-dinë e re që filloi të rrjedhë në letërsinë tur-

ke, po dhe në format e reja letrare që u lavruan si novela, romani, drama, të panjohura deri atëhere prej letërsisë zyrtare.

Në radhët e para të kësaj lufte që bënte intelegencia turke do të qëndronte dhe Samiu, i njohur me emrin Shemsedin Sami. Në këtë luftë, me sa duket, u angazhua dhe Naimi. Por angazhimi i Naimit në terrenin turk nuk vazhdoi gjatë. Ndryshe nga Samiu, që forcat kryesore krijuese i lidhi me luftën e inteligencies turke për progresin shoqëror e politik në vendin ku jetonte, Naimi talentin dhe tërë aftësitë e veta, duke filluar nga mezi i viteve 80 ia kushton kryesisht kauzës së çlirimit të atdheut. Në fakt, novela „Katër Stinët”, është e vetmja vepër letrare turqisht që përbën kontributin e Naimit në luftën e përbashkët për progres.

Dihet se Samiu zhvilloi një punë të madhe me karakter iluminist, jo vetëm duke përkthyer libra si „Historia e Francës” apo duke dhënë në turqisht një sërë veprash letrare të huaja, ndërmjet të cilëve dhe „Të mjerët” e V. Hugoit, po dhe duke themeluar e drejtuar organe të ndryshme e duke marrë nisëtiava të tjera që i shërbenin zgjimit dhe emancipimit të popullit.

Në këtë drejtim një rëndësi të madhe ka themelimi prej tij i **Bibliotekës së xhepit**, më 1884. Në këtë punë, Samiu, duke marrë mbi vete barrën kryesore, tërhoqi botuesin më të shquar të Stambollit, armenin Mihran. Naimi, që sapo ishte vendosur aso kohe përfundimisht në Stamboll, i erdhi, me sa duket, në

ndihmë të vëllait.

Në serinë e Bibliotekës së xhepit u botuan vepra me karakter divulgativ që përhapnin njohuri shkencore mbi njeriun, shoqërinë dhe botën, pikëpamje të drejta mbi moralin, mbi gruan etj. Naimi përgatiti për Bibliotekën e xhepit dy vepra: „Zbulime dhe shpikje”, një libër i vogël me karakter shkencor divulgativ dhe „Katër stinët”.

Novela „Katër stinët” ishte kryesisht veprë letrare, fare e ndryshme nga shoqet e saj të serisë. Por megjithëse kemi të bëjmë me një veprë letrare, „Katër stinët”, siç do ta argumentojmë më poshtë, në thelb përkonte me qëllimin e përgjithshëm që kish Biblioteka e xhepit: t'i shërbente përhapjes së ideve e koncepteve të reja mbi jetën shoqërore e shpirtërore të njeriut, t'i vinte në ndihmë emancipimit të shoqërisë, të luftonte fanatizmin dhe dogmat e ngurta të fesë myslimane.

Novela „Katër stinët” u botua më 1884 në Stamboll, në shtypshkronjën e Mihranit nën titullin turqisht „Fusuli erbea”. Në frontespic lexojmë: Biblioteka e xhepit Nr. 16, „Katër stinët — Marrë nga frangjishtja prej M. Neim. Botuar me lejën e Ministrisë së Arësimit, Instanbol Shtypshkronja e Mihranit, Rr. Porta e Lartë, Nr. 7, 1300 (1884).

Problemi i parë që del përpara sigurisht ka të bëjë me shkallën e origjinalitetit të veprës. Vetë shënimi që thotë se është marrë nga frëngjishtja, tregon qartë se nuk jemi para një veprë krejtësisht origjinale. Por mungesa e emrit të autorit dhe hulumtimet që kemi

bërë në veprat e shkrimtarëve romantikë të preferuar të Naimit, siç qenë V. Hugoi dhe Lamartini, na nxisin të pohojmë se nuk kemi të bëjmë as edhe thjesht me një përkthim. Na e thotë mendja se lënja jashtë e emrit të autorit s'është pa arsye. Në qoftë se Naimi do ta kish përkthyer këtë vepër, duke i qëndruar hesnik orgjinalit, logjika e do që ai ta vinte emrin e autorit, ashtu siç do të ndodhte më vonë me përkthimin e këngës së parë të Iliadës së Homerit.

Ne mendojmë, siç do të përpiqemi të arësyetojmë më tutje, se „Katër stinët” s'është as vepër krejtësisht origjinale, as thjesht përkthim, po një përshtatje e lirë. Ka shumë mundësi që Naimi ta ketë marrë nga ndonjë vepër e letërsisë frenge, idetë, subjektin, personazhet dhe elemente të tjerë dhe këto t'i ketë përpunuar lirisht, duke futur dhe një pjese elementesh të veta. Një praktikë e tillë ishte e njohur në letërsinë turke të asaj kohe. Nga mungesa e traditës, sidomos në fushën e prozës, kish autorë që subjektet, motivet, figurat apo dhe elemente të tjerë i merrnin nga letërsia perëndimore, veçanërisht nga ajo franceze dhe i trajtonin pastaj në mënyrën e tyre, simbas mundësive dhe aftësive të veta.

Dihet se vjersha e njohur e Naimit „Të varfërit” ishte një përshtatje e një vjershe homonime të V. Hugoit, po që poeti ynë nuk e quajti të arësyeshme të vejë ndonjë shënim. Gjithë sa thamë për analogjinë dhe për „Katër stinët”. Por pavarësisht nga mungesa e një pohimi të drejtpërdrejtë nga ana e Nai-